

Knjiga Slovénka

XIX. veku.

Mihael Kastelic r. v Zatičini (Gorenji Vasi) 1. sept. 1796, služil v licejski bukvarnici pisar, bil naposled knjižničar, u. v pokoju 22. okt. 1868 v Ljubljani. — Slovensko pisariti je bil jel nekaj sam nekaj z dr. Jak. Zupanom v Illyr. Bl. in to

1) L. 1828 Nro 8: Pesem na god rojstva Svitliga Cesarja v sedmih razstavkih slovensko in nemško s podpisom: Lublana 12. dan Svičana 1828. M. K. — Na primer bodi:

1. Lepši zarje doživeli
Krajnci nismo še,
Slajši pesmi nismo peli
Kar Azburg cvete.
Nam serce gori,
V' vesel' se topi! . .	Krain's Bewohnern hat die Sonne
Holder nie geglöh't,
Wir empfanden nie die Wonne
Seit dem Habsburg blüht.
D'rum jubeln wir heut'
Vom Herzen erfreut! . .
7. Se razlega po deželi,
Pros'mo milo vsi:
Cesar Francu Bog dodeli
Zdrave, srečne dni,
Azburgovi cvet
Nam večno živet'!	Treuer Völker Dankesweihe
Steigt gen Himmel zu —
Unserm Kaiser Franz verleihe
Gott! Gesundheit, Ruh'!
Für Habsburg wir glüh'n,
Lass ewig es blüh'n!

Illyr. Bl. Nr. 14: Das Grab (von Salis) — Grob, poslovenila S. no K. t. j. Supan no Kastelic. — Tako tudi l. 1829 Nro. 7: O godu rojstva našiga svitliga Cesarja Franca I. ino Karoline naše svitile Cesarice. — Nro. 35 je pa M. K. sam zložil slovensko in nemško v treh strokah: Pesem svitlimu Cesarju Francu I. našimu preljubeznivimu Očetu, peta v' Prulah per znamju 17. velkiga Serpana 1829:

1. Vence Iblana spleta, raja,
Šum veselja krog bobni,
Danas srečen dan obhaja,
K' Cesar Prule poslavi!
On močirje razgleduje,
K' ga noben vkrotit' ne vé;
Kir je znamnje, oznannje:
Vstalo z' njega bo poljé.	2. Ta beseda Krajnce vname,
Nove struge kóplejo,
Posušé globoke jame
Kesni Iblanci tok dado.
Preden leto štirkrat mine,
Po močirju pelje pot,
Žito rase, voda zgine,
Hiše vstajajo pavsod.
3. To dobroto nezrečeno
Zasekuje vekomej
Znamnje, Tebi posvečeno,
Vnukam v serca globokej;
Po Hirji razodeva
Srečo svojo zvest' Iblanc,
Večno, večno on prepeva
Tvojo milost, Cesar Franc!	

2) Krajnska Čbelica. Na svitlobo dal M. Kastelic. I. Bukv. V Ljubljani, natis. J. Blaznik. 1830. 8. 101. — II. B. 1831. 100. — III. B. 1832. 110. — IV. B. 1833. 94. — V. 1848. 94. — O vredovanji in o naslovnici „Prijatlam Krajnsine“ gl. Jezičnik XV. str. 3. — Na primer bodi (I. 26):

Vertnica.

Fantini, dekleta!	Sim bitja podoba
Cvetéjo vam leta;	Od z'beli do groba;
Oči prevesele	Od zgoraj dišeča,
Še bodo solzéle!	Od zdolej — bodeča!

Pa duh in lepoto kak' naglo zgubim!

Le ternje bodeče razširam — učim:

De slast in solzé
V en' kapljici spé,
Veselje ko blisk ugasuje,
In žalosti dolge vžiguje!

S o n e t.

(IV. 69.)

1.

Gromelo v paradízi je od néba: —
Ker prve starše kača premotila,
Sad prepovedan jesti naučila —
„Brez pota jedla več ne bota hleba!“

3.

Ne zgine pot iz našiga obraza,
Naj bo vročine, smertniga naj mraza;
Nastopek to pregrešne je sladkosti.

2.

Zató na zemlji nas pestí potreba!
Kdo pita trebuh brez potú močila,
Naj bode 'z zlate sklode, naj 'z torila?
Od prve ure rojstva do pogreba

4.

Kaj počakujete tedej, preprosti!
De píseta bi v gerlo perletele
Pečene pitati — lenuhe zrele!

V vseh peterih Bukvicah nahaja se do 60 pesmic njegovih (brez epigramov), katerim se vsebina zná nekoliko vže iz naslova na pr.: Vezilo. Zadovoljna nedolžnost. Vince. Zdravica. — Zaterti. Pozimska. Nezvesti. Fantovskim. Zapertodurnik. — Blagor prostim. Zdihleji. — Natura. Pustno zdihovanje. Zapušeni. Zapeljana. — V petih Bukvicah je nekaj jih iz starejše dobe, nekaj pa novejših na pr.: O prihodu Cesarja Ferdinanda in Cesarice Marije Ane l. 1844 v Ljubljano. Pesem za narodno stražo in Svojim pojdašem iz l. 1848 itd. — Na koncu pritisnil je temu zvezku „Muhe“, da je z njimi potrdil popolnoma resničnost Prešernovega sršena (III, 26):

Čebelarju.

Zakaj pač muhe moj lovi K***?

Prodajat' misli jih namest čebélic.

3) Takih mušic — zaljubljenih napisov na sladkarije — je zložil do 92 različnih na posebni poli (založ. M. Grile, tisk. Eger.), mej ktere sta — kdo vé kakó — vlezla le dva pobožna t. j. »Nikoli ne bo na zgubi, — Kdor Jezusa prav ljubi. — — Jezusu sim se obljubila, — Vekomej ga bom ljubila«.

4) Ponosen s svojo Čbelico — v Novicah ni priobčil svoje pesmi: O veselimu prihodu presvitliga Cesarja Ferdinanda I. ino presvitile Cesarice Marije Ane, l. Kimovca 1844 v Ljubljano (Kr. Čb. V. 84. 85); torej so Novice l. 1845 ponatisnile iz Kr. Čbelice „Zaterti“ (Tjekaj gori se ozrimo, — Kjer svetov nezmer oko itd.); l. 1847 iz V. zv. Kr. Čb. „Nedolžnim“ z laskavim pristavkom: „S to pesmico, ki so jo nam mnogo spoštovani izdatelj „Kr. Čb.“ za natis v Novice poslali, nam je tedej peti zvezek obljubljen, kteriga že davnej pričakujemo. Pridi, pridi, ljuba čbelica! — še več ko poprej boš zdaj bravcov našla (l. 42)“. — L. 1848 prinesó Novice: Pesem Ljubljanske narodne straže (Bratje, ukajmo veseli! — Zdaj živeti smo začeli; — Svoboda objema nas — Špiceljne pa davi čas itd. — Kr. Čb. V. 47. 48.). — L. 1849 umre Dr. Prešern, kterega se je tu in tam trudil posnemati; torej mu zapoje M. Kastelic v Novicah l. 7

pesem: Na grobu slavniga pesnika Franceta Prešerna, dohtarja pravic in c. k. pravdosrednika v Krajnji:

Milo glasijo se strune,
Britka žalost nas presune,
Lica močijo solzé!
Mirne zemlje tamno krilo,
Oh — prezgodaj boš hladilo
Pesem prepolno srcé!

Slavnih Grekov in Rimljanov,
Albioncov, Italjanov,
Franc'je jezik bil Ti drag —
Nemške pesmi Tvoje gladke,
In slovenske tako sladke
Čerti le vohaški vrag! itd.

5) V Vodnikov Spomenik l. 1859 se je M. Kastelic poslednjikrat oglasil ter zložil Valentinu Vodniku o stoletnim rojstnim godu 3. svečana 1858 tole pesmico (str. 116):

Kaj k' Žibertu hiti Ljubljana cela?
O mraki se nad hišo zarja vnela?
Al Vodnikovi dom gor! —
Gasiti truma ga želí?

Kjer tebi zibelka je tekala,
Domače stara mati spevala,
Zagledal tù si beli dan,
Bil z pevsko umnostjo navdan.

Pred ognjem slavno hišo Bog obvari! —
Le svit veselih lučic tam se zári —
Stoletni, Vodnik! tvoj le god
Obhaja tù slovenski rod.

Zdaj godejo, pojó se pesmi mile,
Ki tebi, dragi! vdihnjene so bile:
Ti prve krajnske si nam pel,
Slovenšini mah trebit' jel.

Kozarce torej, bratje! natočimo —
Prijatlom slavnine okrog napimo:
Dokler Veršac, Triglav stoji,
Naj Vodnikov spomin živi!

Juri Kosmač r. v Ložu (Danah) 14. apr. 1799, bil knjižniški služnik in potem pisar, u. v Ljubljani 1. okt. 1872. — Prve slovenske poskušnje njegove priobčila je

a) Krajnska Čbelica l. 1830. I. Bukv.: Poletje (Petelin že poje: — Nedelko, ustan! — Pové ti po svoje: — Opóčil je dan itd.). Zima (Hlad, burja perpiha, — Ne vpraša, al smé, — Rep v ajdo zaviha, — Nam žgance pojé itd.). L. 1831. B. II: Spomlad (Ju! hopsasa! zimo — Premaga spomlad, — Voliče vklemino! — Začnimo orat'! itd.). — Nato mu v III. B. Prešern pokloni sršena:

Pevcu letnih časov.

Kdor govoriti kaj ne vé,
Ureme hval' al' toži;

Kdor pevcov péti kaj ne vé,
Od letnih časov kroži.

V ravno teh Bukvicah Kr. Čb. nahaja se s podpisom njegovim **K. J.** pesem: V Danah 12. maliga travna 1831 (Mravljinec že lazi, — Žerjav perleti, — Bučelica pazi, — Al' roža medí itd.) in v Buk. IV. str. 29:

Prilika.

Fantiči so čmerljam enaki,
Devica, le vari se jih!
V' spomladnim ti letajo zraki,
Prijatli, lej! rožic so vsih;

Od cvetke do cvetke brenčijo,
Želé ji poserkati med;
Ko rožice cvetje zgubijo,
Proč čmerljev nezvestih je sled!

b) Ita Togenburska grafinja. Lepa ino nauka polna zgodba dvanajstiga stoletja, za vse pobožne kristjane popisana, posebno za tajiste, kateri v' nedolžnosti terpé: Iz nemškiga prestavljena. V Ljubljani 1831. 8. IV. 149. Natis. J. Sassenberg, naprod. J. Klemenz. — V predgovoru s podpisom **J. K.** pravi:

„Posebno vam, ljubi bravci! — kateri za voljo pravice preganjanje terpite, ali ste od božje modre previdnosti z' grenkimi težavami obdani, te bukvice v roke podam,

katere so bile prvič od brumniga ino učeniga moža Petra Kaniza po imenu v leti 1590 popisane, ino od Fišinskiga Opata Krištofa v leti 1600 natisnjene itd.“

c) Vezilo, ali preganjana nedolžnost. Povest iz pisem Krištofa Šmida. V Ljubljani 1834. 8. 165. Nat. R. Eger, naprod. J. Klemenž. — V predgovoru pravi J. Kosmač mej drugimi reči:

„Vam, pobožni stariši, kateri vse dobro ino koristno čislate, kar naša sveta vera zapové; vam ino vašim ljubim otrokam, katere vedno k pobožnosti vabite, ino k nedolžnosti napeljujete, te bukvice v roke podam . . . Berite jih, ino poslušajte brati z takimi željami, s kakoršnimi so vam spisane; gotovo vam bodo veliko pomagale, ino kratke čase obrodile!“

d) V Novice je dopisoval časih Danecki t. j. rojen v Danah, na pr.: V. Vodnikovovo življenje l. 1844 št. 35. — L. 1850 št. 23—26 je priobčil J. Kosmač v njih: C. k. licealna bukvarnica v Ljubljani; posebej tudi nemški: Die k. k. Lycealbibliothek Laibach 1857. 8. — Franc Ant. zlahtni Steinberg itd. — L. 1863 št. 42. 43: France Malavašič; tudi nemški: Franz Malavašič. Biographische Skizze 1865. 8. — Sicer je dr. Bleiweisu prestavljal različne stvari, vredoval Oglasnik, oskrboval Novicam popravo itd. — Posebej bodi tukaj na primer:

„Ljubljanska bukvarnica šteje zdaj (l. 1850) 20727 knjig različniga zapodka, katere so v 31943 terdih, in v 2010 mehkih zvezkih v bukvišu shranjene. Začetek bil je tale . . . — Po ukazu dvorne pisarnice 23. sušca 1823 so tačasni cesar Franc I. blagovolili baron Cojzovo bukvarnico za 7000 goldinarjev kupiti in zapovedati jo z Ljubljansko zjediniti; v imenovani bukvarnici je bilo 4394 zvezkov . . . V letu 1845 je vodstvo Ljubljanske bukvarnice veliko nabero bukev rajnciga J. Kopitarja za 14000 gld. na se spravilo; — za ta zaklad gré tukajšnjimu c. k. licealnimu uradniku, gosp. M. Kastelicu nar veči zasluga . . . Po njej se je lic. bukvarnica za 2105 terdo in za 1088 mehko vezanih knjig pomnožila, med kterimi so v prvi versti slovanske knjige, kakoršnih, razun Dunajske dvorne bukvarnice, morde nobena druga knjigarnica nima. Presvitli cesar Ferdinand I. so dovolili, de ima celi znesik (14000 gld.) za Kopitarjeve bukve naenkrat plačan biti, brez de bi navadni letni zalogi c. k. licealne knjigarnice zavoljo tega potroška kej prikrajšaniga bilo. Rajniki Kopitar je bil Krajnc, torej je tudi prav, de je njegova zapuščina na Krajnskim ostala . . .

S slavjanskimi bukvami se Ljubljanska bukvarnica do leta 1845 ni mogla bahati, po mačehje je bila ž njimi previdena; pa sej ni moglo tudi drugači biti. Kdo se je do leta 1848 s slavjanskim slovstvom ali pa z bukvami drugi pečal, kakor le posamezni prijatli slovenščine? Koliko Slovincov je bilo pri nas, de bi bili svoj domorodni jezik ali pa slovstvo čislali, ali po omenjenim slovstvu in bukvah segali? Več jih tacih poznamo, ki so se sramovali, de so slovenske kervi, ne pa de bi se bili s slovenščino ubijali. — Ravno takó se je tudi s slovenščino sploh godilo, in se žali bog še zdej godí. Komu je bilo mar, de bi bil slovenske bukve skupej zberal? Kteri bukvarničar Ljubljanske bukvarnice je bil za kej taciga vnet? Razun M. Čopa se ni nobeden s slovenščino pečal. Kar je imela licealna bukvarnica do leta 1830 slavjanskih bukev, so bile večidel iz baron Cojzove knižnice pred ali potlej v licealno prišle. S Kopitarjevo nabero se je pa Ljubljanska bukvarnica jako opomogla, in sicer takó, de se zamore reči, de se, razun dvorne Dunajske bukvarnice, morde nikjer po celim Avstrijanskim toliko in tacih slavjanskih bukev skupej ne najde, kakor v Ljubljani itd.“

e) Kakor Kastelic — je tudi Kosmač v Vodnikovem Spomeniku l. 1859 poklonil pesem: Spomin na Valentina Vodnika, slovenskega pevca v letu 1833 in

povest: Kako je bil Idriski rudnik najden (str. 128 — 132). Pesem se v prvih in zadnjih dveh kiticah glasi:

<p>1. Zarja je že zasvetila
Čez visoke nam goré,
Luč nam uma je vnetila;
Serca vsih se veselé.</p> <p>2. Strune mično so donele,
Vodnik jih ubiral je,
In Slovenke zale pele
Sladko so od „Milice“...</p> | <p>9. Ozri se v pokopališče,
Bodeš vidil, bodeš bral:
Kje je njega mertvališče, —
Zadnjo čast mu bodeš dal!</p> <p>10. Tukaj vidiš kamen stati,
Pod katerem Vodnik spi,
Kjer se zemlja, černa mati,
Vsem odprè — ter nas zdrobí! —</p> |
|---|--|

f) Od l. 1848 se je začelo slovstvo slovensko od dne do dne bolj razprostrati in na vse strani razvijati. K temu razvijanju so res veliko pripomogle slovenske igre, kakor: Županova Micka, Tat v mlinu in Dobro jutro...; posebno ste dopadli dve poslednji, ki sta ju bila dr. J. Kleman in J. Kosmač iz českega pretolmačila, piše sam v Glasniku Slovenskem l. 1864 str. 283. — V zv. IX št. 10 — 12 l. 1863 nahaja se spis njegov: Rokopisi Ljubljanske bukvarnice, in v zv. X št. 8 — 10 pa: Nektere čertice iz slovenskega slovstva (Namenjene za dr. J. Bleiweisov album). — Sicer opisuje književno delovanje obeh — M. Kastelica in J. Kosmača — deloma vže Jezičnik XV. l. 1877 str. 4.

O javnih preizkušnjah in darilih v ljudski šoli.

(Spisal in govoril pri letošnjem občnem učiteljskem zborovanji, v 28. dan maja t. l. v Ricmanjih

Kr. Bogatec.)

(Dalje.)

Državni šolski zakon z 20. avg. 1870. l., §. 65 se glasi mej drugim: „Konci vsacega šolskega leta morejo (a ne morajo) po sprevidnosti krajevne učilnične oblasti biti preizkušnje, ki imajo namen, da roditelji zvedó koliko so se otroci naučili“.

Ako bi res bilo takó, ne bilo bi naopačno; ali stvar je drugačna, ker temu namenu ne morejo ni roditelji, niti učenci povoljno ustrezati, a tudi učitelj sam ne more povoljno pokazati to, kar bi moral, radi marsikojih ovir.

Roditelji se prav malo udeležé preizkušenj; in zakaj ne bolj v večjej množini, glaven je uzrok, da ne iščem družih, ker ne poznajo važnosti in koristi šole.

A od onih, koji so preizkušnji prisotni, le redko se koji nahaja, i baš tū v Istri, kjer je bilo šolstvo zanemarjeno, da bi znal le nekoliko presoditi, koliko se je učenec naučil v istem šolskem letu in kolika je bila žrtev v uspeh učiteljevega delovanja. — Kajti, kaj razumi preprost človek o današnej zistemi šol; on ne razumi pota današnje šole. Lehko bi se mi oporekalo z izrekom: „No, toliko bo vedel, če znajo otroci brati. Naj bi mu veljala ta, a še tega ne bi rad priznaval; kajti, mogoče bo vedel, kako jezdec leti sè svojim šarcem, a jezdeca ne bo poménil, kakó se na konji ponaša.

A glede učencev isti dan ni vse v redu, kakor bi imelo biti; hočem reči takó, kakor je navadno druge dneve. To pa vzlasti gledé discipline. — Naj bolj se to zapazi na razdeljenih jednorazrednicah, kjer so otroci navajeni po skupinah na svoja odločena mesta — sedeže. A na dan preizkušnje je to vse drugače; kjer je prostora v šoli mogoče le za jedno skupino, morajo isti dan biti in se zadovoljiti obe skupini; torej vsi učenci šolske občine. — Mej tem ko ima nižja skupina, t. j. popoldanski navadno 2 uri ali 2½ šole vzdržema, morajo biti isti dan v veliki gneči 4 ure. Ako pomislimo, da pri-